

forint) adós marad.⁷² Ezután az alsóvidéki uradalomból megmaradt Csepregen lagnak, ahol a régi kúria helyén kastélyt épített.⁷³ 1761-ben titkos tanácsossá nevezik ki.⁷⁴ György 1774. szeptember 16-án halt meg csepregi kastélyában.⁷⁵ Özvegye 1775. május 21-én eladja az adóssággal erősen megterhelt csepregi birtokot Daruvári gróf Jankovich Antalnak.⁷⁶

Gyermekeik előkelő körökben, nem magyarokkal kötnek házasságot. A szent édesanyja, Mária Terézia feleségül ment ögróf Canossa Octavio kamarához. Húgai, Mária Antónia a hazánkban szolgáló gróf Trautmannsdorff Kristóf kamarás, Steyerország örökös főudvarmesterének, Mária Rozália pedig a Lotharingiai Ferenc kíséretében hazákba települt, „honfűságot” (indigenátus) szerzett Blainville Kristóf tábornoknak lett a felesége. Fiai közül Vencel 1781-ben Sopronban halt meg kúrázár kadétként nőtlenül, Alajos ága pedig unokájában, Aladár grófban 1890-ben halt ki.

E családi történet jól tükrözi a céljait kitűnően megvalósító Habsburg uralkodóház törekvéseit. A Szent személyében a volt kuruc magyar nemes és ugyancsak magyar rebellis vért hordozó stájer grófnő vére keveredik egy ősi toszkán család vérével. Ezzel egy, a dinasztiahoz hű „globalizált” birodalmi vezetőreteg kialakítását házasságok útján érik el. Ahogy a szállóige mondja: „Bella gerant alii, Tu felix Austria nube!” (Háborúzzanak mások, Te boldog Ausztria házasodj.)

Szluha Márton

Délibábos helységnev-magyarázatok

1864-ben Pesty Frigyes akadémikus mozgalmat indított a „haza helyneveinek összegyűjtésére”. Ebben részt vett Bereg, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa megye is. Alig volt olyan helység, amely ne irt volna több-kevesebb anyagot a külterületi nevekről. Hét kérdőpont is volt, a hatodik így hangzott: „*Mit lehet tudni a helység nevének eredetéről?*” Többnyire nem tudtak felelni, de sokszor meglepően jó válaszokat adtak. Most azonban nem ezekkel akarok foglalkozni, hanem azokkal, amikor is az ott élők próbálták megmagyarázni a helységnevet.

Ezek egyik része népi magyarázat, a számukra ismeretlen névbe értelmet vittek és ennek megfelelő történelmi időkbe helyezték őket. Így pl. a honfoglalás korára tették Ugornya, (Vásáros-)Namény és (Nyír-)Mada alapítását. Amikor a magyarok a Tiszához értek, így biztatták egymást az átkelésre: „*Ugorj, na!*” Átérve pedig így: „*Na, menj tovább!*” Esteledett már, s megfelelő pihenőhelyet kerestek: „*Ma oda!*” Ugyancsak erre az időre teszik Matoles alapítását: a honfoglalók nagy lakomát rendeztek itt, s mikor az ivásra került a sor, ezt mondogatták: „*Ma tölts!*” A tanyagó monda már későbbi és kevésbé ünnepélyes: két atyafi borozgatott a Tunyog és Matoles között levő kocsmában. Jócskán felöntöttek a garatra, s az egyikük a szabadban keresett enyhülést. A kocsmáros megkérdezte az ott maradtakat, hogy hol van a társa. „*Tül nyög*” – volt a válasz, majd bort kért. A kocsmáros azt felelte, hogy majd holnap ad. „*De nekem ma tölts*” – erősködött az atyafi. Zsarolyánról azt tartották, hogy egy helybeli szépségről nevezték el a falut: *Rózsa lány*, ebből lett az idők folyamán Zsarolyán. A két Ar a Tisza mellett fekszik: Kisarban *kis ár* volt, Nagyarban pedig *nagy ár*.

Encsencs nevét így magyarázták: „Encsencs ebből a magyar szóból eredhetett *incs-incs* [értsd: ints-ints M. L.]. Mivel itt tiszta erdőség lévén a nyílt téren lakó emberek vagy lakosok ide menekültek, vagy egymást ide rejtezésre integettek, – s innen származhatott előbb az *incs-incs* név, mely később *encs-encs*-változott.” Piricse nevét pedig így: „Lehet, hogy e hajdan tiszta erdőségből álló vidéken valami tolvajbanda üttötte fel tanyáját, mely magát itt állandósítván, minthogy régen az ily fajta embereket puruttya vagy *pirittyének* nevezték, a *pirittyé* név rajta maradt – s lett a pirittyéből *piricse*.” A határon túli Bereg megyei Bányú községben több patak is folyt régen. Árvizes időkben a magasabb helyek szigetként emelkedtek ki a vízből. S az egyik szigetről a másira *Bátya! Bátya!* kiáltással csónakáztak át

⁷² MOL 0112 Kőszegi ker. táblai perek, Nr. 542.

⁷³ *Virág Zsolt*: Kastélylexikon 5. k. Vas megye. Bp., 2002.

⁷⁴ A Helytartótanács 1761. november 25-én kelt Sáros vármegyének küldött értesítése. Sáros megye levéltára, Eperjes (Sebes), Közigazgatási iratok 1761/25.

⁷⁵ Büküi róm. kat. anyakönyvek, MOL Mikrofilmtár.

⁷⁶ MOL 018 Táblai perek, Nr. 5558.

az emberek. Az ugocsai (Tur-)Terebes nevét a ruszin *ti robis* 'te dolgozz' mondatból gondolták levezetni.

A vélt idegenszerűség is szerepet játszott. Vitkára szlovák telepesek érkeztek. A lakosok akkoriban sokat szenvedtek a Tisza kiöntései miatt, ezért a falu vezetése elhatározta, hogy a község vitessen távolabb a Tiszától. Ezt a szlovákok is támogatták, mondván: „*vidd ki*”. Vitkát ekkor a szlovákok Vitki-nek nevezték. A svábok sem maradhatnak ki. A Szatmárba települt sváboknak a földesúr megmutatta jövendőbeli lakóhelyüket és megkérdezte tőlük: „Vállaljátok-e”? *Vállaljuk* – felelték a svábok, s így keletkezett Vállaj neve. A szabolcsi rakamaziak is hasonlóképpen vélekedtek: „Köztudomás szerint amint a svábok települtek és építkeztek, az itteni átmenő utastól egy házat építő német magyar nyelven megszólított, »hogya mit csinálsz, német sógor? Mire a működő német hagyomány szerint töretett magyar nyelven azt felelte *rakom azt*, amiről a község Rakomaz nevét megtartotta.” A határon túli szatmári Amac község nevét így próbálták megfejteni: „A templom a jezsuitáké volt – ezek magyarul nem beszéltek, a magyar *amaz* nevet németes kifejezéssel *Amac*-nak nevezték, innét vette eredeti nevezetét.”

Természetesen egyik magyarázat sem igaz, a történelmi tévedésekről nem is beszélve. De a magyarázatra való törekvés mindenképpen dicsérendő. Az ott élők számára legalább érthetővé, értelmessé próbálták tenni a több évszázados helységnevet. Van ennél sokkal veszélyesebb magyarázat is, mégpedig a tudálékos etimológia. Tudniillik a tudományosság igényével lép fel. A magyarázatok megalapozottnak látszanak, de az igazságtól ugyancsak messze állnak. Ezek közül lássunk kettőt!

Hodász nevére az iskolázott Szücs Ignác, helyi közbirtokos négy megfejtési kísérletet is ad: 1. „Hodász nevét vehette ezen oláh szóból *hodáj* mely szállást vagy telepítvényt jelent.” 2. „Ezen magyar szóról *had* is eredhetett. Hadász azaz olyan hely hol hadakoztak.” 3. „A’ se lehetetlen, hogy itt hajdan őseink *hódokat* is vadászhattak ’s innen lehetett Hodász.” (Bizony nem lehetetlen, hanem biztos; így magyarázza a Földrajzi nevek etimológiai szótára is.) 4. „A keresztény Archivarius 270 és 280-ik lapján látható mód szerint a *holdtól* is vehette Hodász nevezetét és pedig a Rómaiak uralma után.”

Ám még ezt is lehet „überelni”. Dier Lajos (1827–1903) az országszerte ismert hidrológus, aki 1864-ben (Kraszna-)Sándorfalu plébánosa volt, néhány – ma már Romániához tartozó – helység nevééről a következőképpen ír: „Bizony rosz világba helyezi a bélteki, különösen a felső boldádi várcsban lakó Drághyakat az is, hogy a plebániám területén, mely őket uralta, a helynevek mind a lopás rablásra vonatkoztak; így Lophágy, oláhu Kucza, a hol a *lopott* holmit a Bükk hegy tövénél biztosságra helyezték; Felső és Alsó Boldád, hol a néprege szerint erdős hegyi *boltozott* pinczékben rejtegették a szász és örmény kereskedőktől elrablott kincseket; Nagy és Kis Szokond (:a sváb mondja Zokond;) a melyek *zokon* vehették a fegyveres urak gyakori requirálását; s Oláh Hodos, hol a szomszéd olygarchák között néha *hadra* is került a sor.” Bizony, ezeknek a magyarázatoknak nincs semmi valóságalapjuk. A tudákos magyarázat is csak a hangalaki hasonlóságból indul ki, és ezt próbálta történelmi eseményekkel vagy mondákkal alátámasztani.

Naiv dolog lenne itt megállapodni. Túlszárnyalás mindig is lehetséges. A második világháborút követően Bereg és Ugocsa nagyobb részét a Szovjetunióhoz csatolták. Már 1946-ban megkezdődött a helységnevek „rendezése”. Nem valószínű, hogy ismerték volna a Pesty-féle anyagot, de annak megfelelően jártak el. A beregi Szerencsfalváról ezt írták 1864-ben: „Mivel az Ó falut, nem tudni, mi oknál fogva, midőn el kellett hagyniok, e mondatot hangoztatták: »Menjünk tovább *szerencsét* próbálni«, és így jelenlegi nevének – a nép közt lévő hagyományként – ez lenne az eredete.” A *szerencse* szót lefordították ukránra, így lett a hivatalos neve máig is Scsaszlive. Az ugocsai Forgolány község még kalandsabb utat ért meg. 1864-ben így írnak róla: „Forgolány helység vette nevét bizonyos Forgolány Istvántól – nemelylek elő mondása szerint egy *leányról* neveztetett el *Forgó leánynak*, ’s innen nevezetik Forgolány.” A *leány* szót értette bele a névbe a szovjet hivatal, mert a községnek a Gyivicsne nevet adta, amely mindmáig megmaradt.

Mízser Lajos